

DUHA

﴿ ٩٣ ﴾ سُورَةُ الضُّحَىٰ

Duhâ sûresi de mekkîdir.

FASILASI - ث . ر . ا harfleridir.

Evvelki Sûre leyl ile başlayıp etkaya rıza ile hıtam bulmuştu. Etkaların başı ise Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem olduğundan onun akibinde terakki suretiyle Resûlullaha olan ve onun rızasına tealluk eyliyen ata ve ni'meti rabbaniyenin tahdisini nâtik olan bu Sûre geliyor. İmam Râzînin dediği gibi evvelki Sûre Ebubekir radiyallahü anh, bu ve bundan sonraki de Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin sûreleri olduğu cihetle Hak celle ve alâ, siddîki ile Resûlü arasında başka bir vasıta olmadığına bir işaret olmak üzere beyinlerini diğer bir Sûre ile fasl etmemişir. Bu suretle bu tertibde ve Sûrelerin mazmununda mertebai siddîktan mertebai risalete yükselen bir terakkî vardır.

SEBEBİ NÜZULÜ - Bir kaç gün vahyin kesilmesi ile Resûlullahın bir sıkılması olmuştur ki bu babda

muhtelif rivayât vardır: Tirmizîde Esved ibni Kaysten Cündeb ibni büceli radiyallahü anhten: Dedi ki: Hazreti

Peygamber sallallahü aleyhi vesellem ile bir garda idim, parmağı kanadı, bundan dolayı Peygamber

sallâllahü aleyhi vesellem «

هَلْ أَنْتِ إِلَّا أَصْبَعٌ دَمَيْتِ وَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا لَقَيْتِ = Sen

ancak bir parmaksın ki kanadın, Allah yolundadır bütün de çattığın» dedi.

Sh:»5884

Cebrail aleyhisselâm da betaet etti, müşrikler, Muhammed bırakıldı dediler, bunun üzerine allah teâlâ «

اهـ . Buharîde: Esved

ibni Kays demiştir ki: Cündeb ibni Süfyan radiyallahü anhi işittim şöyle dedi: Resûlullah sallâllahü aleyhi

vesellem rahatsızlandı, iki üç gece kalkmadı, bir kadın geldi, ya Muhammed! Ben umarım ki Şeytanın seni

bırakmış olsun, görüyorum ki iki üç gecedir sana yaklaşmadı dedi, bunun üzerine Allah azze ve cell «

اهـ .

İbni Ebî Hâtîm de Cündebi bücelîden: Demiştir ki: Resûlullahın parmağına bir taş atılmıştı «

« مَا أَنْتَ إِلَّا أَصْبَعٌ دَمَيْتَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا لَقَيْتَ » dedi. Sonra iki

üç gece kaldı, kalkmadı, bir kadın ona: Şeytanını görmiyorum her halde seni terk etmiş dedi. Bunun üzerine

Allah teâlâ « وَالضُّحَى وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى » yı

indirdi . أه . Hâkim: Zeyd ibni Erkam radiyallahü anhten: Demiştir ki: «

« تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ الْخ » nâzil olunca Ebulehebin karısı Ümm-ü Cemîle, Muhammed

sallâllahü aleyhi vesellem seni hecv etti denildi, bunun üzerine karı aleyhissalâtü vesselâma geldi,

aleyhissalâtü vesselâm bir kalabalıkta oturuyordu, ya Muhammed! Beni neye hecv ettin; dedi, vallahi seni

ben hecv etmedim, seni Allah teâlâ hecv etti buyurdu, karı hiç sen beni odun yüklenirken, yâhud boynumda

bükülmüş iple gördün mü? Dedi gitti, Resûlullah bekledi, vahy inmiyordu, derken o karı geldi, sahibini

görmüyorum. Her halde sana vedâ etmiş, darılmış «

« مَا أَرَى صَاحِبَكَ إِلَّا قَدْ وَدَّعَكَ وَقَلَى » dedi, Allah teâlâ da onu inzal buyurdu

أه . Anlaşıyor ki bu Sûre « تَبَّتْ » den sonra nâzil olmuş ve o sözü söyleyen kadın da Ebulehebin

karısı Ümm-ü Cemîl imiş. Taş atılıp mübarek parmağının kanaması hâdisesi taife gidişte olduğuna göre

demek ki o zaman Cündebi Bücelî Hazretleriyle birlikte bir mağaraya girmişlerdi. Vahyin teahhurunun

sebebi hakkında da bir kaç rivayet vardır: Müfessirînden bir kısmı sûrei « كهف » in sebebi nüzûlünde

geçtiği üzere sorulan sūale karşı yarın haber

Sh:»5885

veririm diyip de istisna yapmamış inşallah dememiş olması idi demişler, bir de denilmiş ki: Hazreti Osman

radıyallahü anh aleyhissalâtu vesselâma bir üzüm veya hurma salkımı takdim etmiş idi, bir sâil geldi,

Resûlullah onu ona verdi, sonra Osman ondan bir dirheme satın aldı yine takdim eyledi, sâil yine geldi,

yine verdi, üçüncüsünde latife ederek sen sâilmisin yoksa tâcirmisin? Ya Fûlan! Buyurdu, onun üzerine

vahiy günlerce teahhur etti, Resûlullah ondan sıkıldı, sonra bu nâzil oldu **اهـ**. Demek ki o söylenenler de

bu arada söylendi.

İbni Ebî Şeybe Müsnedinde ve Taberânî ve ibni merduye Havle hadisiyle rivayet eylemişlerdir: Havle

radıyallâhü anha Resûlullahe hizmet ederdi, demiştir ki: Bir enik Resûlullahın serîri altına girmiş, ölmüş

haberimiz olmamış, Resûlullah dört gün durdu vahiy inmiyordu. Ya Havle, dedi Resûlullahın odasında ne

oldu ki bana Cibril gelmiyor? Ben de ya nebiyallah, o günden beri de bize hayırlı bir gün gelmedi dedim.

Bürdesini aldı, giydi ve çıktı, ben gönlümde, odayı süpürsem hazırlasam! Dedim, hemen süpürgeyi serîrin

altına saldım, ağır bir şeye rastladım, bırakmadım, ölü bir enik karşıma çıktı, onu elime aldım, evin arkasına

attım, derken Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem geldi, mubarek sakalı titriyordu, vahiy nâzil olduğu

vakit onu bir titreme alırdı, ya Havle, beni ört buyurdu, Allah teâlâ «

اهـ . Bu rivayette « وَالضُّحَىٰ وَاللَّيْلِ ۰۰۰ إِلَىٰ ۰۰۰ فَتَرْضَىٰ ط

inkıta' dört gün olmuş oluyor. İbni Cüreycden on iki gün, Kelbîden on beş gün, on kûsûr da denilmiş, İbni

Abbastan yirmi beş gün, Süddî ve Mukatilden kırk gün diye de rivayetler vardır. Belli ki bu gibi müddetlere

ilim, mebdene ilm ile mütefavit olur. Onu tamamiyle bilmek Resûlullahın kendisinden olabilir. Bu ise

merfuan rivayet edilmemiştir. Sahih olarak ma'lûm olan şudur ki, bir müddet vahyin teahhuru vaki' olmuştur,

ve Resûlullah bundan hüzn-ü ıztırab duymuş

Sh:»5886

ve ahvalinden bu hiss edilmiştir ve iki üç gece kıyam etmediği görülünce onun her halini ta'kiyb eden

müşrikler öyle söylenmeğe bir vesîle de bulmuştur. Cenabıhak da onun kalbi şerîfine itminan vermek üzere

bu Sûreyi inzal buyurmuştur. Şöyle ki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
﴿١﴾ وَالضُّحٰی ﴿٢﴾ وَاللَّیْلِ اِذَا سَجٰی ﴿٣﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ
وَمَا قَلٰی ﴿٤﴾ وَلَلْآخِرَةُ خَیْرٌ لِّكَ مِنَ الْاَوَّلٰی ﴿٥﴾ وَلَسَوْفَ
یُعْطِیْكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰی ﴿٦﴾ اَلَمْ یَجِدْكَ یَتِیْمًا فَاٰوٰی ﴿٧﴾
وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدٰی ﴿٨﴾ وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَاَغْنٰی ﴿٩﴾ فَاَمَّا
الْیَتِیْمَ فَلَا تُقَهِّرْ ﴿١٠﴾ وَاَمَّا السَّآئِلَ فَلَا تَنْهَرْ ﴿١١﴾ وَاَمَّا
بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١٢﴾

Meali Şerif

O duhâya 1 Ve dindiği zaman o geceye kasem olsun ki 2 veda' etmedi rabbın sana ve darılmadı 3 ve

her halde sonu senin için önünden daha hayırlı 4 ve ileride rabbın sana atâ edecek öyle atâ edecek ki

rızaya ereceksin 5 O seni bir yetim iken barındırmadı mı? 6 ve seni yol bilmez iken yola koymadı mı? ve

seni bir yoksul iken zengin etmedi mi? Öyle ise amma yetime kahretme 7 ve amma sâili azarlama 8 Fakat

rabbının ni'metinî anlat da anlat 9

1. ﴿وَالضُّحَىٰ﴾ Kasem olsun o duhâya -Duhâ diye ma'ruf olan kuşluk zamanına ki Güneşin

parlayıp yükselmeğe başladığı, gūnzūdūn gençliğı zamanıdır. «Lâm», cins için olur. Yâhud duhalar içinde

mūmtaz bir duhaya ki «lâm», ahd için olarak hakikat Güneşinin ufukı Muhammedîden doğup «

رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ» olarak âlemlere risaletle ziyalar saçmağa başladığı zamana işaretir Hıtab

Resûlullahe olmak itibariyle bu ahid ma'nası racih olur. Bundan dolayı vechi Muhammediye veya teklîmi

ilâhî zamanına işaret olduğu da söylenmiştir. Netekim « طه » da «

وَأَن يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحَىٰ» âyetinden anlaşıldığı üzere halkın toplanıp Musânın sahirlere

galebe ettiği vakıt da ma'hud bir kuşluk zamanıdır.

2. ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ﴾ Ve o geceye: Sūkûna irdiğı, kararını bulup dindiğı zaman -ya'ni

tam kıvamına gelip durduğı, içindekilerin sūkūn bulduğı vakıt ki evvelinden bir müddet geçtiğı orta

demleridir. O vakıt zulmet artacağı kadar artmış, örteceğini örtmüş, kararını bulmuş, bir de ses sada

kesilmiş dinmiş olur. Karanlığın çöktüğü, ortalığı örttüğü veya rüzgârın kesildiğı veya gecenin tükendiğı sıra

diye de mülâhaza olunabilir ki her birinin duhaya bir tekabülü veya bir vechile bir mūmaseleti vardır. Biri

neş'e, biri gam, yâhud zevali gam ifade eder.

SECA, ulüvv vezninde «sücüvv» denilir. Sücüvv mutlâka sükûn, ya'ni bir şeye kararını bulup dinmek, sâkin olmak ma'nasıdır. Bahri sâcî; dalgasız durgun deniz, tarfî sâcî: sâkin, baygın göz, leyli sâcî; dalgasız durgun, rüzgârsız gece demektir. Seciyye dahi sükûn ma'nasından me'huz olup insanın nefsinde sâkin ve sâbit huy, meleke demektir. Tesciye de örtmek ma'nasına gelir. Bu vechile gecenin sükûnu demek olan sücüvvu zamanı, iyice durgunluğu ile tam kararması, örtüp kaplaması veya nihâyete irip geçmesi zamanı diye de telekkî edilmiştir. İbni A'rabî

Sh:»5888

« سجا الليل . اشد ظلامه » demiş, İbni Münzir ve daha ba'zıları İbni Cübeyriden: «

اِذَا اَقْبَلَ فَعَطَى كُلَّ شَيْءٍ » diye, İbni Cerîr ve İbni Merduye, Avfî tarikiyle İbni Abbastan: «

سَجَا اِذَا ذَهَبَ » diye tahrir « سَجَا اَقْبَلَ » diye, İbni Münzir ile İbni Ebî Hâtim de ondan: «

eylemişlerdir. Cümhurun beyanına göre asıl sücüvv, sükûn demek olduğu ve leyli sâcî rüzgârsız gecede

şayi' bulunduğu için murad, gaşiyde olduğu gibi zulmetin şiddet ve savletini değil «

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ » mantukunca bilhassa sükûn ve

sükûneti zamanını ihtar olmak zâhirdir ki bu sükûn geceleyin ıztrab duyulmıyacak vechile hasil olan

herhangi bir sükûni hissî ve ma'nevî ile huzur ve istirahate veya gecenin bitmesi gibi kederin zevâli

hengâmına da şamil olur. Bu suretle « وَاللَّيْلِ » zulmet ve kedere ve binaenaleyh tehavvülâtı hayatta

âlâm ve ekdar veya mevt ile fânîlik kasvetinin istflâsı ve vahyin inkıtâ ile nuri ma'rifetin üfulü ve ruhun

inkıbazı hallerine işaret olmakla burada murad, o zulmet ve kederin kendisi değil, bilhassa öyle bir halde

husule gelen huzur ve sükûnu ihtar, ya'ni gecenin duyulmaması halinde olduğu gibi vahyin füturunda da

bir dinleniş ve tebettül bulunduğunu veya gecenin geçmesi, sabahın başlaması deminde olduğu gibi

vahyin füturu zamanı bitip yeniden başlamasıyla kederin neş'eye tehavvül eylediği zamanı duyurmaktır. Şu

halde « وَالضُّحَىٰ » hayatın ve nuri ma'rifetin şa'saa ile parlamağa başladığı genc ve dinc bir neş'e

zamanını, ruh tecelliyatını ifade ettiği gibi « لَيْلٍ » ona mukabil mutlak bir zulmeti, beden küduretini iş'ar

etmekle beraber « إِذَا سَجَىٰ » kaydı o zulmetin sükûnu demindeki huzur ve istirahatle teab-ü

kederin zevali ve gelecek uhrevî bir neş'enin istibşarı hengâmını ifade etmiş olur ki bunun sebebi nüzule ve

bervechiâtî gelecek cevablar ile bu sûre mazmunundaki müterakkî va'd-ü tebşire münasebeti ne güzeldir.

Hasılı, zulmetten nura, nurdan zulmete saat besaat değişen zaman tehavvülâtı içinde bilhassa ilk hayat

Sh:»5889

ve ma'rifet neş'esinin terakkî demi olan parlak duhaya ve ona arız olmakla beraber gelecek bir hayat ve saadet neş'esinin mukaddimesi ve mübeşşiri olan gecenin dindiği sükûnu hengâmına kâsem olsun ki ya

Muhammed 3. ﴿مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ﴾ rabbin seni tevdi' etmedi -veda' edip bırakivermedi.

TEVDİ' aslında misafirin veda' etmesi, ya'ni giderken kalanlara: Hoşça kalın, Allaha ısmarladık gibi va'd:

Bolluk, hoşluk, akıbet düasiyle bırakıp gitmesi ve böyle veda' ile teşyi' edilmesi demek olup sonra mutlâka terk edip bırakmak ma'nasına da kullanılmıştır. Allah teâlâ hakkında ma'ruf ma'nasıyla veda' ve teşyi' mütesavver olmadığından burada da terk ma'nasıyla müfesserdir. Sebebi nüzul de buna diğer bir karînedir.

Ya'ni bırakmadı ﴿وَمَا قَلَىٰ﴾ ve darılmadı- bırakmaması dargınlıktan, gadabdan bırakmamak

değil, rahmet-ü inayetinden bırakmamaktır. Çünkü bırakmamak iki vechile olur: Birisi lûtf, birisi kahr ifade eder. Yoksa « أَيْحَسِبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يَتْرَكَ سُدًىٰ » mazmununca hiç bir insan

mühmel olarak alel'itlak terk edilmez. Rububiyetin muktezası sirri teklif ile ya eseri rahmet veya eseri gadabın tahti hükmünde bulunur. Duha ve leyh tekabülünden buna da işaret vardır. Bundan dolayı

bırakılmamaktan bir eseri gazab hatıra gelmemek için « وَمَا قَلَىٰ » diye buğz-u gadab nefy olunarak

idamei rahmet ma'nası te'yid olunmuştur. Bu daha ziyade tavzih olunarak da buyuruluyor ki:

﴿وَلَاٰخِرَةُ﴾ ve her halde âhire -bulunduğun her halin sonu, meselâ hayatının ibtidasına nazaran

risalet hayatı, risaletin ibtidasında vahyin vürüduna nazaran kesilişi hali, vahyin inkıtına nazaran tekrar

böyle başlayışı hali, böyle bu Sûrenin nüzulünden sonra dembedem vâsıl olacağın her halin peyderpey

sonu, nihâyet ölümden

Sh:»5890

sonra Âhret ni'meti: Hasılı risaletin ibtidâsına nazaran sonrası ve hayat ve mematında bulunduğun ve

bulunacağın her halin önüne nazaran sonu ve bütün Dünyaya nazaran Âhret

﴿حَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْاٰوَلٰى﴾ senin için ûlâdan: Evvelinden daima hayırlıdır. -Ya'ni sen böyle

halden hâle hayırdan daha hayırlısına mütemadiyen terakkî edip gideceksin. «Evvel» ve «âhir» in

müennesi olan olâ ve âhret, Dünya ve âhret demek gibi olmakla beraber evvelki ve sonraki, önü ve sonu

mefhumiyle ondan farklı olarak da kullanılır. Dünya mukabili Âhret, dâri âhire veya hayatı âhire demek

olarak ölümden sonrasında müteareftir. Halbuki evvel mukabili âhire her hangi bir ön mukabili sonu ve

içinde bulunan halin mazîsine tekabül eden istikbalini de ifade eder. Meselâ bu Sûrenin nüzulü halinde ûlâ

ve âhire denince ölümden evveli ve sonrası ma'nasından ziyade bu halden evvelki mazî ile bu halden sonraki bütün âtiye şamil olan istikbal ma'nasına ilerisi anlaşılmak yaraşır. Bu ma'na ile âhret senin için ûlâdan daha hayırlıdır, demek senin bulunduğun her halin sonu senin için önünden dâima daha hayırlıdır.

Ya'ni sen günden güne, halden hâle ileri doğru daima hayırdan hayra terakkî edeceksin, nihayet vefatından sonra da Âhret hayatın Dünya hayatından daha hayırlı olacak demek olur. Yoksa bu andan itibaren ölümün hakkında Dünya hayatından daha hayırlıdır demek değildir. Eğer böyle olsa idi şu anda ölmek senin için daha hayırlıdır demek olur ve bununla Peygamber vefata da'vet edilmiş bulunur ve

bundan sonra Dünyada yaşaması, hakkında daha hayırlı olmamış olurdu. Halbuki bu Sûre mekkî olduğu

için Peygamber bundan sonra da Dünyada « **الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ** » âyetinin «

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ » Sûresinin nüzulü senesine kadar yaşamış, islâmın asıl zuhur ve

galebesi hayatı Sh:»5891

Muhammedînin bu safhasında tecelli etmiş ve binaenaleyh günden güne hayır da terakkîye giden bu yaşayışın da evvelkinden hayırlı olduğu ve irtihalinden sonrasının da hakkı risaletpenahîlerinde daha hayırlı olacağı tebeyyün eylemiştir. Hulâsa burada Âhret sâde dâri Dünya mukabili dâri Âhret demek olmayıp ondan eamdir. Ülâ da yalnız dâri Dünya ma'nasına dâri ûlâ demek değil, dâima Peygamberin

bulunduğu hâle nazaran hâleti ûlâ ve hâleti uhra ma'nasına olmak evlâdır. Bu ma'nada Âhiretin Dünyadan

daha hayırlı olması da dahildir. İbni Atıyye ve daha bir kısım müfessirîn bunu bidayet ve nihayet ma'nasiyle

şöyle tefsir etmişlerdir. «

نَهَايَةُ أَمْرِكَ خَيْرٌ مِنْ بَدَايَتِهِ وَلَا تَزَالُ تَزَايِدُ قُوَّةً وَ تَتَصَاعَدُ

رَفْعَةً = her halde senin işinin nihayeti bidayetinden daha hayırlıdır. Dâima kuvvetin tezayüd ve rifatin

terakkî edip gidecek». Belli ki bundan maksud, sade Dünyada demek değil, Dünyada ve Ukbâda demektir.

Burada böyle âhireyi âhiretten eamm ma'na ile sonu önünden daha hayırlı diye anlamak, bu âyetin

makabline rabtı itibariyle daha vâzıh ve ibhamdan sâlim olduğu gibi Dünya mukabili Âhirete, ya'ni vefattan

sonrasına da şamil olduğu için Taberânînin Evsatta, Beyhekînin Delâilde İbni Abbastan tahrir eyledikleri

şu hadîse de münafî olmaz. Demişti ki: Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem şöyle buyurdu: «

عَرِضَ عَلَيَّ مَا هُوَ مَفْتُوحٌ لِأُمَّتِي بَعْدِي فَاسْرَنِي فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى
وَلِلْآخِرَةِ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْأُولَى

arzolundu da beni mesrur etti, akıbinde de Allah teâlâ «

وَلِلْآخِرَةِ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْأُولَى» yı inzal buyurdu. Bundan bu âyetin ayrıca bir sebebi

nüzulü bulunduğu, Âhiretin de vefattan sonraya âid olarak Dünya mukabili olduğu zâhir görünüyorsa da

bunu evvelki sebebi zımında olarak veya makabline rabtı itibariyle ta'mim ederek anlamak ma'nen daha

kuvvetli olacaktır. Demek olur ki bu Sûre nâzil olurken vahiy, yalnız nazm-u ma'nanın inzaliyle va'd-ü ihbar halinde kalmamış bu ma'nanın istikbaldeki sureti Sh:»5892

tehakkuku da mükâşefe halinde iyânen gösterilmiştir ki bu da mu'cizattan bir mu'cize demektir. Netekim Kisra ve Kayser mülklerinin ve Konstantaniyenin fethi hakkındaki haberler dahi bu cümledendir. Şu halde diğer bir kısım müfessirinin dedikleri gibi burada da Âhret ma'ruf olduğu üzere Dünya mukabili olarak «Âhret senin için Dünyadan daha hayırlıdır» diye tefsir edilecek olursa bunu evveline rabt için şu mazmunda anlamak lâzım gelir: Sakın keder etme rabbın sana veda' etmedi ve darılmadı, onun için bu Dünyanın gündüzü de gecesi de senin için hayırlıdır. Vahyin vürudunda da inkıtında da hakkında hayır vardır, vefatına kadar çok hayırlara ireceksin. Bununla beraber Dünyadan gidince o hayırlar kesilecek de sanma, senin için Âhret her halde bu Dünyadan daha hayırlı olacak. Bu mazmun «hayır» kelimesinin ismi tafdil olmasından müsteban olur. Zira Âhretin daha hayırlı olmasından Dünyanın da hayırlı olması lâzım gelir. Ancak bunda Dünyadaki hayrın müterakkî bir surette tezayüdü anlaşılmaz. Obir vecihte ise her halde sonu önünden daha hayırlı olarak bu ma'na da anlaşılır. « لك » Senin için diye tahsis edilmesinde lâmi ihtisasın ma'nası da cemii maadaya nazaran değil, ezâ eden kâfirlere nazaran kasırdır. Ona iyman eden ümmeti hakkında da Âhretin ulâdan hayırlı olmasına mani olmaz. Çünkü Peygambere tâbi' olan ondandır.

« فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي » ve Peygamberin hayrı bütün ümmetine hayırdır. Dünyadaki

hayrından kâfirler bile müstefid olur. Ancak Âhret hayrı yalnız mü'minlere mahsustur. Bu hayriyyet daha

ziyade tavzîh ve takviye edilmek üzere de şöyle buyuruluyor:

5. ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ﴾ - Bu « لام », « وَالْآخِرَةُ » gibi lâmi ibtida olarak
« ولانت سوف يعطيك ربك » takdîrinde olması da ve her ikisinin kasem olması da

tecviz edilmiştir. İki surette de cümlelerin mazmununu te'kid ile takviye içindir. Kasem ile te'kid daha

kuvvetlidir.

Sh:»5893

SEVFE, istikbalde tehakkuk ifâde eden harfi tenfistir. « رَبُّكَ » isminin zâmir yerinde izhariyle hitabın

iadesi rububiyet tecelliyâtının tevalîsiyle taltif üzerine taltiftir. Ya'ni ve muhakkak sana böyle hayırdan

hayıra rububiyeti eltafi tevalî eden, seni böyle terbiye ve istifâ ile yetiştiren rabbın ileride sana öyle ata

edecek, öyle ata edecek: Fadl-ü kereminden sana öyle verecek öyle verecek ki ﴿فَتَرْضَى﴾

temamen râzî olacak, rızaya ireceksin -bütün dileklerin husule gelecek, hiç bir hüzn-ü inkisâr ve mihnet-ü

intizar şâibesi kalmıyacak derecede safa ve beka âleminde hoşnud olacaksın, ki bu rıza makamı merdıy

olmağa tekaddüm eden radiyeten merdıyye makamından daha yüksek olarak « **مَرْضِيَّةٌ رَاضِيَّةٌ** »

makamıdır. Radiyeten merdıyye makamı, temayülâtı nefsiyyeden tecerrüd ile mutlâka Hakkın leh ve

aleyhteki kaza ve kaderi, cemal ve celâli ahkâmına razı olup her işininde kendinin değil, yalnız Hakkın

rızasını arayıp Hak teâlâ indinde merdıy olmağa sa'y makamıdır. Bu « **مَرْضِيَّةٌ رَاضِيَّةٌ** » makamı ise

kendisinin Hak teâlâ indinde merdıy olduğunu hakkalyakîn tanıtan cemal tecellîsinde nefsin bütün

temayülâtının dahi lehinde olarak, inkişafını bularak gayei merama irmek suretiyle hoşnudluk makamı «

« **عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا** » buyurulan makamı Mahmudi

Muhammedîdir. Bu atanın ıstıkbal sıygasıyle ifade edilmesine nazaran kemalî uhrevî bir va'di kerîm

olduğunda şübhe yoksa da mebadîsi itibariyle Dünyadaki füyüzatı nefsiyye, ulumi evvelîn ve âhirîne vukuf,

zuhuri emir, fütühat ile l'îlâi dîn ve neşri hakk-u hayr için mücahedatta muveffakiyat gibi gerek asrı saadette

ve gerek daha sonraları vukua gelen ve gelecek olan atayaya dahi şamildir. Netekim hicreti seniyye ile

başlıyan nusratı ilâhiyye, fethi Mekke ve saire ile intişari islâm bundan sonra olmuştur. Bununla beraber «

« **وَأَنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ** . « **وَالدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ** »
« **لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ** » . « **وَأَنَّمَا تُوفَّوْنَ أَجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ** » olduğu

için asıl rıza, hayatı

Sh:»5894

uhreviyede olacağından va'd-ü atanın asıl ehemmiyeti de ondadır. İbni Ebî Hâtimin Hasenden tahricinde

« هِيَ الشَّفَاعَةُ » demiştir. İbni Münzir ve İbni Merdûye ve Ebu Nüaym Hilyede Harb ibni Şüreyh

tarikıyla rivayet etmişlerdir: Demiştir ki: Ebu Ca'fer Muhammed ibni Alî ibni Hüseyin «Alâ ceddihim ve

aleyhimüssalâtü vesselâm» Hazretlerine ne dersin? Dedim: Ehli Irakın bahsettikleri şefaata hak mıdır?

İyvallah, dedi: Muhammed ibni Hanefiyye, Alî keremallahü vecheden bana tahdis eyledi ki: Resûlullah

sallâllahü aleyhi vesellem şöyle buyurmuştur: Ben ümmetime şefaata edeceğim ta rabbim bana râzîy oldun

mu ya Muhammed diye nida edinceye kadar, o vakit evet ya rabbi râzîy oldum diyeceğim. Sonra bana

teveccüh edip şöyle dedi: Ey Iraklılar: Siz kitabullahda en ümidli âyet «

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ أَنَّهُ يُغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا

dedi: Biz ehli beyt de hep deriz ki: Kitabullahda en ümidli âyet «

«وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ» dır ve o şefaattir, dedi. İbni Cerîrin İbni Abbastan

tahricinde: Bu âyette demiştir ki: Muhammed sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin rızasından birisi de

ehli beytinden birisinin nâre girmemesidir. Hatîbin Telhîsi müteşabihte ondan diğer vechile rivayetinde ise onun rızası ümmetinin hepsinin Cennete girmesidir **اهـ**. Aleyhissalâtü vesselâmin ümmetine karşı büyük şefekatinin muktezası da budur. Çünkü o ümmetine hariys, mü'minlere rauf-u rahîmdir. Âlûsîde dürrü

mensûrdan naklen mezkûr olduğu üzere Müslim, İbni Ömer Hazretlerinden şöyle tahrir eylemiştir ki Resûli

ekrem sallâllahü aleyhi vesellem İbrahim aleyhisselâm hakkındaki « **فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي** »

bana uyan bendendir, kavlini, İsâ aleyhisselâm hakkındaki «

« **انْ تَعَذَّبْتَهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ** الخ

okudu. İki elini kaldırdı da « **اللَّهُمَّ أُمَّتِي أُمَّتِي** » dedi ve ağladı. Allah teâlâ da ya Cibril, git

Muhammede söyle: Biz seni ümmetin hakkında irza edeceğiz ve seni

Sh:»5895

utandırmıyacağız **اهـ**. Bu güzel va'd-ü tebşiri dinlerken şunu da unutmamak lâzım gelir ki Peygamberin

rızası Allahın rızasındadır. Allahın rızası olmyan bir hususa Peygamberin razı olması farz olunamaz. Yoksa

Peygamber Allahın merzisi olmamış olur. Allahın izni olmayınca da kimsenin şefaata etmesine ihtimal

yoktur. « **مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ** الخ » Allah ise küfre razı

olmaz. «

﴿وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ﴾ . ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبِيبٌ إِلَيْكُمْ
الْإِيمَانَ وَزَيْنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمْ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ
﴿وَالْعَصِيَانَ أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ﴾ Peygamberin ümmeti hakkında rızası ve
﴿شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكِبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي﴾ şefaati de iman ve ittiba' ile mütenasibdir. «

hadîsi de kebâire teşvîk için değil, «ümmeî» izafetiyle iman ve ittiba' nisbetinin kıymetini tesbit içindir. Bu

kebâirde küfür dahil değildir. Gerçi atâi Muhammedînin menafî'inden Dünyada ehli küfrün dahi istifade

ettiğinde şübhe yoksa da bu istifade iymana ıktiran etmedikçe Dünyada kalır. Âhîret için husran ve azâbı

azîm olur.

Buna karşı «madem ki Allah Peygambere râzîy oluncaya kadar ata buyuracağını va'd eylemiştir. Bu va'di

alan Peygamber, mü'min ve kâfir umumiyetle herkes hakkında bir afvî umumî i'lânını istemeli ve

Cehennemi bütün bütün kapattırmadan râzîy olmamalıydı. Halka şefekat ve semahati Muhammediyye

bunu ıktiza eder idi» demeğe kadar gitmemeli, bu suretle küfrü, zulmü, şirk-ü seyyiatı, fisk-u isyanı tervîc,

adaleti ilâhiyyeyi ta'tıyl, hürriyyeti, merhamet ve şefakati sûi isti'mal ile mehasini mesavîye feda etmeği,

beşerîyyet ve halk namına hayır sanmamalı, Allah rızasını ehli şerre tevcih ile Âhîret safasını Dünya gibi

bulundurmamalıdır. Bunlara ne Allah razı olur ne kul. Allah kullarının hesabına küfre, füsuk-u isyana râzıy

olmadığı halde Peygamber de onun hilâfına bir izin ve rıza farz etmek onu makamı rızadan ıskata

kalkışmak olur. «

يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أذنَ لَهُ
الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا

» mucébince hak ve savab söylemeyenlerin huzuri Rahmanda

tekellüme hakk-u salâhiyyetleri yoktur. Bununla beraber

Sh:»5896

«

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ
اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

âyeti mümkin olan afvi umuminin en genişi i'lân etmiştir. Şübhe yok ki cemîi zünub küfür ve şirke dahi

şamildir. Fakat gaflet etmemek iycaab eder ki bu afvi umumî âyeti arkasındaki «

وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا

» hitabıyla inâbe ve islâma, ya'ni Allaha rücu' ve dehaletle

iyman ve inkiyada da'vet içindir. Geçmişteki günahlar büyüklüğünden dolayı asla afv-ü mağfiret olunmaz

zanniyle ye'se düşenlerin inâbe ve islâm ile mağfirete irebileceklerini, ya'ni «

الْإِسْلَامُ يَجِبُ مَا قَبْلَهُ = islâm mâ kablini keser atar» yeni doğmuş gibi pâk eder

olduğunu ilân ederek iyman ve islâma ve zünubdan tevbeye teşvîktir. Yoksa zünub ve measîye teşvîk için

değildir. Allah ve Peygamber tanımayan, rahmet ve mağfireti ilâhiyye ile alâkadar olmıyan, azâbı görünciye

kadar onları taleb yolunda bir tevbe ve iltica hatvesi atmıyan musırr küfr-ü inad erbabı azgınların o afvi

umumîden ne hissası olabilir ki Peygamber onu istesin, Allahın onlar için hazırladığı ve onların kendi

elleriyle, kesbleriyle körükledikleri Cehennem ateşinin söndürülmesine Allah ve Peygamber razı olsun!...

Bunlar hakkında ewelki Sûrede «

وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ وَكَذَّبَ بِالْحَسَنَىٰ فَسَنِيسِرُهُ لِّلْعَسَىٰ ﴿١٥٥﴾
فَإَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّىٰ لَا يَصْلِيهَا إِلَّا الْأَشْقَى الَّذِي كَذَّبَ
﴿١٥٦﴾ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٥٧﴾

«خَيْرٌ لَّكَ» ihtısası ile onlardan ihtiraza işaret buyurulmuştur. Bu Sûrede de «فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي» medlülünce Peygambere ittiba' eden de ondandır.

Hulâsa bu hayriyyette, bu atai Muhammedîde ümmete şefaate kazıyyesi pek mühim bir asıldır. Bundan

ümmetin hissası da ittiba' ile mütenasibdir. Maamafih lâfzin umumuna nazaran atânın şefaate münhasır

olması da lâzım gelmez. Onun için Ebuhayyanın tasrih ettiğı vechile demişlerdir ki evlâ olan Dünyevî

atıyyelere de türlü envaiyle uhrevî atıyyelere de umumdur ve elbette uhrevî atıyyeler Dünyevî atıyyelerden çok büyüktür.

Resûlullah için dâima sonrası evvelinden daha hayırlı

Sh:»5897

olduğu kazıyyesine itminanı takrir için daha evvelinden meşhûd olan niâmı celile ile istişhad olunmak üzere bu Sûrenin nüzulünden evvel de sonunun önünden hayırlı olageldiği bir istikra tarzında ihtar edilerek buyuruluyorki:

6. ﴿الْمَّ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ﴾ ilh... -Allah teâlânın esmai husnâsından birisi de

«vâcid» ismi şerîfidir ki vücud, vicdan, vecid (vavin harekâtı selâsesiyle) masdarlarının fâ'ilidir. Bunun asıl

meşhur ma'nası varlık ve buluş ve zenginliktir. Allah teâlâ vücudun da, vicdanın da, ilmin de, vücüdün,

zenginliğin, kudretin de sahibi ve fâ'ili ma'nasına vâciddir. Allah teâlâyâ mevcud itlakının cevazında

Müteahhırîn ittîfak etmişlerse de mevcud ismi meful olup yoğiken vücud verilmiş şeyler de, ya'ni vücudı

hâdiste kullanıldığı için mütekaddiminde Allaha mevcud itlakından çekinenler olmuştur. Menkul olan esmai

husnâda da mevcud ismi varid olmayıp vâcid ve Hak isimleri varid olmuştur. Vâcid ile mevcud

tekabülünden en zâhir olan ma'na vacid, mevcudun fâ'ili, sahibi vücud veya fâ'ili vücud, ya'ni mucid

ma'nasına olmaktadır, Lâkin « وَجَدَهُ » fi'li « أَوْجَدَهُ » ma'nasına mütearef olmadığından sülâsiden

mevcud ismi mefulünü alâ-gayri kıyas olarak iccadın ismi mefulü makamında mülâhaza etmişler, buna

göre vâcidin de alâ gayri kıyas olsun mucid ma'nasında mülâhaza edilmesi iktiza ederken bunu

söylememişlerdir ve burada Allaha nisbet olunan « وَجَدَهُ . يَجِدُ » fi'illerini de « عِلْمَ » ma'nasına

tefsir etmişlerdir. Mahlûka nisbet olunan buluş ve vicdan, musadefe ve ef'ali kulûbdan ilim ma'nalarına

gelir. Lâkin mahlûkun buluşu da bilişi de adem veya cehl ile mesbuktur. Allah teâlâ hakkında ise bu

tesavvur olunamayacağından mutlak ilm ile tefsir olunmak lâzım geleceğini söylemişlerdir. Buna göre

ma'na: Seni bir yetîm bilip yâhud yetîm iken bilip de barındırmadı mı? Demek olur. Lûgaten « وَجَدَ » nin

fâ'iline vâcid, mefulüne mevcud denilmek

Sh:»5898

sahih olur. Bu itibar ile « وَوَجَدَكَ » • « أَلَمْ يَجِدْكَ » fi'illerinin fâ'ili olan Allah teâlâ

vâcid, mefulü ve muhatabı olan Hazreti Peygamber mevcut olmak lâzım geleceğine göre ma'na: Rabbin seni yetim olarak mevcut edip de barındırmadı mı? Ya'ni yetim edip de barındırmadı mı? İlh... mealinde olması yakışmaz değil ise de lisanda « وَجَدَ » fi'ilinin böyle iycad ma'nasına isti'mali kıyasî olmadığından dolayı müfessirîn bu ciheti kale almamış, «bulmak» ma'nasından istiâre olarak bir mefule müteaddî doğrudan doğru iki mefule müteaddî ef'ali kulubdan ilim ma'nasına olmasını muvafık bulmuşlardır. İstiâre olması bulmak dediğimiz musadefe ma'nasiyle vicdan, adem veya teharrî ile sebki ıktıza ettiğinden dolayı Allah teâlâ hakkında mümteni' olmasından fakat Allaha nisbet olunan buluş vücd, ibtidâen iycat ve tekvin ma'nasına olabileceği gibi istifa ma'nasına da olabilir. Burada fikrimizce bunun en muvafıkı bu fiillerin istifa ma'nasına olmasıdır. Zira bir çok mevcudlar arasından birisini istifa edip seçmek, kıymetli bir şey arayıp bulmak ma'nasına teşbih ve temsil suretiyle ifad edilmekte ehemmiyeti iş'ar eden bir belâgat nüktesi vardır. Bu üç âyetten her birinde de böyle müterakkî bir istifa ma'nası vardır. Netekim bu istifa ma'nasına yetim lafzında bed'î bir işâret bulunduğunu ihtar etmişlerdir. Zira asıl yetim, küçükken babadan öksüz kalan demek olup bunda tek başına yalnız kalmış olmak ma'nası vardır. Onun için tek ve nazîrsiz veya pek nâdir bulunur kıymetli şeye de yetim denilir. Misli yok gayet kıymetli inciye «dürri yetim» denilmesi de bundandır. Siyerde ma'lûm olduğu üzere Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem babası Abdullah ibni Abdilmuttalibden yetim olarak Dünyaya gelmişti, dedesi Hazreti Abdülmuttalib müşarün ileyh oğlu

Abdullahı hurma almak için Yesribe göndermişti, o orada vefat etmişti, o sırada Resûlullah sallâllahü aleyhi

vesellem henüz rahimi mâderde altı aylık

Sh:»5899

cenîn idi. Binaenaleyh doğarken yetim olarak doğmuştu. Anası Hazreti Âmine ile beraber dedesi

Abdümttalibin yanında idi, sonra altı yaşında iken validesi de vefat etti, daha sonra da sekiz yaşında iken

dedesi Abdümttalib vefat etti, o vakit da onun vasiyeti ile amcası Hazreti Ebî Talib vasîsi olarak tekeffül

edip yanına aldı, güzel baktı ve çocukluğunda da kendisinde diğer çocuklarda görülmiyen fevkal'adelikler

görüldüğü cihetle ona çok i'tina etti. Mervidir ki Ebu Talib bir gün biraderi Abbasa; birader, dedi: Sana

Muhammeden gördüğümü haber vereyim mi? Evet. dedi. Ben, dedi: Onu kendime zamm ettim, gece ve

gündüz bir saat ondan ayrılmaz oldum, onu kimseye emniyet edemiyordum. Hattâ kendi döşeğimde

uyutuyordum, bir gece soyunup benimle beraber uyumasını emrettim, baktım ki yüzünde bir hoşnudsuzluk

gördüm, bana muhalefet etmesini de hoşlanmadı, amcacığım! Yüzünü benden çevir de soyunayım, çünkü

ben cesedime bakmanı sevmem, dedi, sözüne teaccüb ettim, gözümü çevirdim, döşeğe girdi, ben de

girdim, baktım ki aramızda bir sevb var, vallahi ben onu döşeğime koymamıştım, o gayet yumşak miske

batırılmış gibi hoş kokulu idi, cesedine bakayım diye cehdettim bir şey göremedim, çok vakit da ben onu döşeyimden kaybederdim, aramağa kalkardım, kalktımın ha amca ben burdayım derdi, dönerdim ve çok vakit ondan teaccüb ettiğim bir kelâm işidirdim, bu da geceden biraz geçince olurdu. Bizler yemekle içmekte besmele çekmez, hamd etmezdik, o ise yemeğin evvelinde « بِسْمِ اللّٰهِ الْاَحَدِ » derdi, yemekten fariğ olunca da « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ » derdi ben ondan teaccüb ederdim, ben ondan ne bir yalan, ne bir gülmek, ne de bir cahillik görmedim. Çocuklar oynarlarken de onlarla beraber durmazdı, ömrüme kasem olsun ki bu, büyük bir feyzdan bir nişanedir.

فى المهد يعرب عن سعادة جده اثر النجابة ساطع
البرهان

Sh:»5900

İYVA, bir şeyi diğerine zammetmek, irca' eylemek ma'hasından bir yurda, bir me'vaya kondurup barındırmak demektir. Cenabiallah Hazreti Peygamberi ibtida babadan yetim olarak vücuda getirmiş iken güzel bir surette barındırmış, sonra anadan, sonra dededen yetim etmiş yine barındırmış, bu suretle

peyderpey sonunu önünden daha hayırlı yapmak üzere terbiye ve ıstıfa buyurmuş, hiç bir zaman terk edip

de bırakmamıştır ve demişlerdir ki, burada bed'î tefsirlerden olmak üzere « **يَتِيمًا** » kavlinde dürrî yetim

ma'nasına da işaret vardır: Şöyle demek olur: Seni halk içinde nazîrsiz, sade fi imkânda misilsiz olarak ıstıfa

edip de kalbini kendisine irca' ile hıfz-u himayesinde barındırmadı mı? Şübhesiz ki barındırdı değil mi? 7.

﴿ **وَوَجَدَكَ ضَالًّا** ﴾ -Evvelki cümle nin hasılına ma'tuttur. Zîra nefye dâhil olan istifhamı inkârî

menfiyi inkâr ile müsbeti takrir olduğundan bunlar da onun hasılına atf ile istifhamı takrirî suretinde ifade

olunmuştur. «lem» ile menfî olan « **يَجِدُ** » muzariına atfolarak onun hükmünde dahil olması da caizdir ki

« **أَمَّا يَجِدُكَ يَتِيمًا فَأَوَىٰ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ** » demek olur.

DÂLL, ma'lûm ki yitik, yol hususunda mütehayyir, yâhud yanlış yola giden sapık ma'nalarına gelir. «

« **مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ** » buyurulmuş olan Resûlullah hiç bir zaman akl-ü dînde

sapık ma'nasına dâll olmamıştır. Muvahhid yetişmiş, hiç bir puta secde etmemiş, Allahdan başka ilâh

tanımamış, ahlâkı temiz, hiç bir fâhişe irtikâb etmemişti, her hususta emîn tanınmıştı. Binaenaleyh dalâli

şirk, amelde dalâli hevâ onun zati kerîminden baîd idi. Allah teâlâ onu bidayetinden itibaren o gibi

sapıklıklardan münezze kılmıştı, nazarı sahih bahşetmişti. Bununla beraber nübüvvetten evvelki akl-ü

dirayetiy nübüvvetten sonraki ilm-ü hidayeti arasında da büyük bir fark vardı ki bu fark sabavet ile bülûğ

arasındaki

Sh:»5901

farktan daha büyüktü. Aleyhissalâtü vesselâm nübüvvetinden evvel de kavminin, Arab müşriklerinin

dînindeki fesadı görmüştü, karşısında bulunan Yehûdîlik ve Nasrâniyyet iki dînin çığırından çıkmış

olduğunu da sezmişti. Fakat sülûk edilmesi lâzım gelen ve mücerred akıl ile idrâk ve ihatası kabil olmiyan

Hak dîn ve şeriatinin ne olması lâzım geleceğini ve Dünyayı sarmış olan buhran içinden nasıl çıkılıp da

Hakka irileceğini ta'yinine mütehayyir idi. Kitab okumasını bilmez, cihana ruh neşrecek olan iman ve

islâmın erkânı tafsîliyyesinden «

﴿وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الْغَافِلِينَ﴾ • ﴿وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ
قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ﴾ • ﴿مَا كُنْتَ تَدْرِي
﴿مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ﴾

buyurulduğu üzere gafil idi. İşte burada «

﴿وَوَجَدَكَ ضَالًّا﴾ buyurulması bu suretle nübüvvetten evvel ve sabavet sıralarındaki gaflet ve

tehayyür hâline işarettir. Ya'ni sen, nübüvvetten önce akılların yol bulamadığı hakayık ve şerayi'den gafil ve

yol arıyan bir yitik hâlinde mütehayyir iken rabbın seni bulup istifa edip de ﴿فَهَدَى﴾ hidâyet

buyurmadı mı?- Verdiği vahiy, indirdiği kitab ile bilmediklerini bildirerek doğru yolu göstermedi mi 8.

﴿وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنِي﴾ ve seni âil iken bulup ıstıfa edip de iğna etmedi mi?-

ÂİL, ayle, ya'ni fakr-u ihtiyac sahibi yoksul, bir de çok ıyal sahibi, ya'ni kendisine muhtac olan ailesi

yoksulları çok, çok yoksullu ma'nalarına gelir. Burada iki ma'na ile de tefsir vârid olmuştur,

BİRİNCİSİ, sen serveti yok bir yoksul iken yine seni ıstıfa edip ganiy kılmadı mı? Demektir. Resûlullahe

pederinden bir nâka ile bir cariyyeden başka mîras kalmamıştı, sonra Allah teâlâ onu ibtida Şama yaptığı

ticaret seferinden husule gelen bereketli kâr ile, Hazreti Hadiceyi tezevvücünden sonra da bütün servetini

hibe etmesiyle iğna etmiş, daha sonra Hazreti Ebî Bekir de malının hepsini

Sh:»5902

Allah için Resûlullahe getirmiş, ıyaline ne bıraktın buyurduğunda Allah ve Resûlünü demişti, daha sonra

da Allah teâlânın ihsan buyurduğu fütûhat ve ganâim ile gına hasıl olmuştu. Lâkin bu fütûhat, Medîneye

hicretten sonra olduğu için bu Sûrenin nüzulü sırasında değil «

«وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ» mazmununca ileride mev'ud olan ataya

miyanındadır.

İKİNCİSİ, sen yoksullu idin, bir çok ıyalın, muhtac ashabın var idi, senin yüzünden, ilm-ü irşadından feyz

bekliyordı, Allah seninle onları igna etti, hidayete irdirdi demek olur. Lâkin zâhir olan evvelkisidir.

Bunların makabline rabtıyle ma'nâ, şu olmuş oluyor: Görülüyor ki bunların hepsinde sonu evvelinden

hayırlı olmuştur. İşte böyle senin için bundan sonra da her hâlin sonu evvelinden daha hayırlıdır. Şimdi

buna şu üç netice terettüb eder:

9. ﴿فَأَمَّا﴾ o halde amma -ya'ni hal böyle olunca sen de rabbının bu mevcud ve mev'ud âtâ ve

ni'metlerinin şükrânesi olmak üzere ﴿الْيَتِيمِ﴾ yetîme- herhangi bir yetîme ﴿فَلَا تَقْهَرْ﴾

sakın kahretme -zayıf sayıp da hor bakma ki hakkını zayı' etmiyesin. Çünkü yetîmliği tattın ve hakkındaki

lûtfi ilâhîyi gördün. Ragıbın Müfredatında kahr, galebe ve tezvil ikisidir, her birinde de kullanılır . Şu halde

ikisi de menhîdir. Yetîmi zayıf saymamalı ve zelîl etmemeli, şanına, hukukuna riâyet ve i'tina eylemelidir.

Râzide mezkûr olduğu üzere bu âyet Hazreti Peygamber Hazreti Hadicenin çocuğuna bağırdığı zaman

nâzil olmuştur. Bir sayhadan veya bir yüz ekşitmeden dolayı «amma kahretme» diye itab buyurulunca tezvil

edilir malı veya hakkı yenilirse nasıl olur? İbni Mes'ud radiyallahü anhten Resûlullahe merfuan: Her kim bir

yetimin başını

Sh:»5903

silirse elinin geçtiği her kıla mukabil ona Kıyamet günü bir nur olur. Hazreti Ömer radiyallahü anhten

kezalik merfuan: Yetim ağladığı zaman onun ağlamasından Arşürrahman ihtizaz eder, Allah teâlâ

Melâikesine buyurur ki: Ey Melâikem, şu babası toprakta gaybedilmiş olan yetimi ağlatan kimdir? Melâike,

sen a'lemsin yaram, derler, Allah teâlâ da buyurur ki: Şâhid olunuz, her kim bunu susturur hoşnud ederse

ben de onu Kıyamet günü hoşnud etmeyi teahhüd ediyorum. Bundan dolayı Hazreti Ömer bir yetim

gördüğü zaman yaşını siler ve ona bir şey verirdi diye merviydir. Fakat keyfiyeti meshi, nasıl sildiği

hakkında sahih bir şey vârid olmamıştır. Bir hadîsi şerifte de Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem «

أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ كَهَاتَيْنِ إِذَا اتَّقَى اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ = Ben ve

yetime tekeffül eden şu ikisi gibiyiz, Allah azze ve celleden korkarsa» buyurmuş ve şehadet parmağıyle

orta parmağını göstermiştir. Daha bunun gibi bir çok haberler vardır.

10. ﴿وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ﴾ ve amma sâili sakın nehr etme -İsteyeni yâhud soranı

azarlama, ya'ni âzarlıyarak koğmada lûtf et: Hâcetini bitir, yâhut yumuşak dille reddet. Müfessirînden bir

takımları, sâilden murad Dünyaya dair bir şey istiyen dilencidir demişler «

وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ « âyetinde de buna bir delâlet vardır. «
لِّلسَّائِلِ حَقٌّ وَ إِنِ جَاءَ عَلَى الْفَرَسِ = sâil at üzerinde gelse bile bir hakkı vardır»

diye bir hadîs de şayi' olmuştur. Âlûsînin beyanına göre imam Ahmed buna aslı yoktur demiş, fakat Ebu

Davud buna Hazreti Hüseyin ibni Ali «radiyallahü anhüma» dan mevkufen rivayet edip sükût eylemiş, Irakî

senedi ceyyiddir demiş, ona tabi' olanlar da olmuş, İbni Abdilberr, kavî değildir demiş, çokları imamı

Ahmedin kavline i'timad etmişlerdir. Hazreti Aişeden ve gayrisinden de «

لَوْ صَدَقَ السَّائِلُ مَا أَفْلَحَ مَنْ رَدَّ « sâil sadık olsa reddeden felâh bulmazdı diye

rivayet edilmiş, ibni medîni bunun da aslı yoktur demiş. Maamafih

Sh:»5904

taberânî Kebîrde Ebu ümameden merfuan ona yakın olan şu hadîsi rivayet eylemiştir. «

لَوْلَا أَنَّ الْمَسَاكِينَ يَكْذِبُونَ مَا أَفْلَحَ مَنْ رَدَّهُمْ « eğer miskînler yalan

söylemeselerdi onları reddeden felâh bulmazdı. Buna ilişene vakıf olmadım. Bununla beraber demişlerdir

ki sâili azarlamanın menhî olması suâlde ilhah etmediği surettedir. Eğer ilhah eder de reddi leyyin, fâide

vermezse o vakit zecirde beis yoktur اهـ. Zîra « لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ الْحَافًا » medhi,

ilhanın mezmum olduğunu ifade eder. Mezmum olan da ta'zire değer. Ebüdderda, Hasen, Süfyan ve daha

bir takımları da burada sâilden murad mal sâili değil, ilim ve dîn sâili, soran demek olduğuna kail

olmuşlardır ve denilmiştir ki evvelki kavle görede bu biddelâle evleviyetle sabit olur. Çünkü mal

dilencisine istediğini vermeğe gücü yeten kimse reddi leyyin ile redd edip de bir şey vermediği takdirde

vaîd varid olmamıştır. Halbu ki ilmi suâl eden kimseye ilmi olan bir kimsenin cevab vermemesi öyle

değildir. Hadîsde: « مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ فَكْتَمَهُ أُلْجِمَ بِلِجَامٍ مِنَ النَّارِ » =

« Bu bir ilimden suâl olunup da onu ketmeden kimse ateşten bir gem ile gemlenir » diye vârid olmuştur اهـ.

kavli daha zâhir görenler olmuştur. Fakat mutlak sâil lâfzı dilenci ma'nasında asl olmakla beraber dileyen

veya dilenen veya hangi suretle olursa olsun isteyen veya soran mutlâka talib ma'nasına da muhtemeldir.

Müteallakına, makamına göre fark edilir. Kamusun beyanına göre suâl, mes'ele asıl dilenmek ma'nasına

mevzu'dur. Mutlak talep, istemek ve sormak ma'nasına da müteareftir. Besâirin tafsiline göre sûal maddesi

bir şeyi talep ve istid'a eylemektir ki bir kimseden bilmeği yâhud bilmeğe müeddî olan şeyi yâhud mal veya

male müeddî olan bir şeyi isteyip dilemek, ya'ni sormak veya dilenmek suretiyle istemektir. Ma'nayı evvelin

cevabı lisan iledir. Sorulan şey ne ise dil ile cevap verilir. El bunda lisanın halefidir. Söyleneceği

Sh:»5905

yazı veya işaret ile eba eder. Ma'nayı sâninin cevabı ise el ile olur, matlûbunu verir. Bunda lisan, elin

halefidir. Va'deder yâhud hayır diye reddeder. Sormak ma'nasında ikinci mefulle ba'zan binefsihî ba'zan da

harfî cerr ile teaddî eder. « سَأَلَهُ كَذًا وَ عَن كَذًا وَ بَكَذَا » derler. « عن » ile

teaddîsi ekserdir. Dilenmek ma'nasında da binefsihi yâhud « من » ile teaddî eder. «

« وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا » . « وَسَأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ » gibi.

Hulâsa, aslı dilenmek ma'nasında hakikat, sormak ma'nasında da sahih haber istemek münasebetiyle

istiâre denilmiştir. اهـ . Şu halde suâlde asil olan bir hâcet halinde istemek veya sormaktır. Sâilde dilence

ma'nası esas ve dilencide zarurî hâcet mîkdarı bir şey istemek zâhir olduğu cihette mutlak sâil denilince

ikisine de muhtemil olarak gerek mal gerek ilm istiyen dilenci demek olur. İhtiyac halinde olmıyarak hakkını

istemek veya emir yâhud imtihan yâhud iz'ac tarikıyla bir şey istemek veya sormak hakikatte suâl değildir.

Mal suâli zelîlâne hâcetini istemek ma'nasına bir dilenmek olduğu gibi ilim suâli sormak da öğrenerek

cehlini izâle etmek kasdıyle mütevaziâne bir istifsar suâli olmak gerektir. Burada ise meful mezkûr

olmamakla beraber önce hem mal hem ilm ihtiyaçları zikredilmiş bulunduğu için bu karfne ile sâil gerek male ve gerek ilme dair bir şey isteyen muhtac talib ma'nasına anlaşılmaq ıktıza eder. Bu vechile iki kavlin ikisi de cem' edilmiş olur. İkinci kavlin asıl fâidesi, yüzşüz, cerrar, musır mal dilencilerini ihracdır. Çünkü öğrenmek maksadı olmayarak soran buraya dahil olmamak lâzım gelir. Fakat ihtiyac ve kasd, umuri hafıyyedendir. Zâhiren herhangi bir suâl, bir ihtiyac ma'nası ifade ettiğinden sâile ilk suâlinde sui zann etmeğe hak yoktur. Suâlinde ilhah ve ısrarına göre sadık veya kâzib olduğuna istidlâl edilebilir. O halde herhangi bir sâil olursa olsun evvel emirde azarlanmamalı, istediği verilmezse bile koğulmamalı, incidilmemelidir. İlhah ve ısrarı takdirinde de anlaşılmaq haline

Sh:»5906

göre lâıyıkıyle karşılanmalıdır. Muztar ve muhtaca kudret dahilinde mümkün olan muavenet farz mertebesine kadar varabilir. Mezmum olan bir suâl ise, derecesine göre münkerden nehıy iktıza eder, o zaman azarlamak yaraşır, çünkü mü'mine eza da haramdır. Memduh bir suâl ise, azarlamak incitmek mutlâka menhu ve haram, kudreti olan için muvafık cevab tahdîsi ni'met olmak üzere vacib veyâ mendub olur. İlim dilenmek umumıyyetle memduhtur. Bunda eza ve hurmetsizlik derecesine varmamak şartıyle ilhah ile

yalvarmak da müstahsendir. Mal dilenmek umumiyyetle mezmumdur. Ancak başka bir kesib çaresi bulamıyan muhtac için bir ruhsattır. Böyölelere yardımı düşünmek ise kudreti olanlar için bir borçtur. Şu halde ihtiyacı olmadan dilenen mezmum dilenciler âzara lâıyk olduklarından dolayı ikinci kavilde olduğu gibi bu nehiyde dahil olmamak lâzım gelirse de nefsi suâl, ihtiyac delîli olduğu için derhal hılâfına huküm doğru olmiyacağından herhangi bir sâili hılâfı sâbit olmadıkça azarlamak yetîme kahretmek gibi menhiydir.

11. ﴿وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ﴾ ve amma rabbının ni'metini -gerek mevcud ve gerek mev'ud

olan ni'metini ﴿فَحَدِّثْ﴾ hemen tahdîs et- anlat da anlat. Sade lafını ederek ve gösteriş yaparak

mağrurlanmak için değil, hakkını takdir, şükürünü iyfa etmek için eserini gösterecek, başkalarını da istifade

ettirecek vechile kavlı veya fi'lî hadîs ile anlat. Bu üç âyet «fe'emma» daki «fa» ile mâkabline müterettib

olmak itibariyle şunu ifade eder: Rabbının sana ata kıldığı gibi yetîme şefekat, sâile merhamet, Allahın

muhtac kullarına maldan mal, ilimden ilim, va'dden va'd ile ata ve ihsan ederek sonunun önünden, Âhretin

Dünyadan daha hayırlı olduğunu duyur. Böyöle tahdîsi ni'met ile rabbının büyüklüğünü âleme

tanıt.

Sh:»5907

İHTAR - Bu Vedduha Sûresinin hâtimesinde ve sonra Kur'anın âhirine kadar her sûrenin hâtimesinde tekbîr sünnettir. Resûlullahdan merviy ve teâmüldür. Kıraeti seb'a eimmesinden İbni kesîr tarikıyla rivayet edilmiştir. Râvîsi Ebu Haseni bezzî demiştir ki: İkrime ibni Süleymana okudum, dedi ki: İsmail ibni Abdillâh ibni Kostartine okudum. Vedduhaya geldiğimde şöyle dedi: Hatmedinciye kadar her Sûrenin hâtimesinde tekbir al, çünkü ben Abdullah ibni Kesîre okudum. Vedduhaya geldiğimde hatimedinceye kadar tekbir al dedi ve Abdullah ibni Kesûr bana haber verdiki Mücahidden okumuş, o bunu emretmiş ve haber vermiş ki İbni Abbas radiyallahü anhüma ona bunu emretmiş ve haber vermiş ki Übeyy ibni Kâ'b radiyallahü anh ona bunu emretmiş ve haber vermiş ki Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem ona bunu emretmiş **اه** .

Bunun sahih kaydiyle Hâkim ve İbni Merdûye ve Şuabda Beyhekî ve kıraet kitabları tahrir ve nakl eylemişlerdir. Nisaburî Garaibülkuran tefsirinde bu rivayeti kayd ettikten sonra da demiştir ki: İmamı Şafîden de Vedduhanın hâtimesinde Kur'anın âhirine kadar tekbiri sünnet gördüğünü bize rivayet etmiştir. Kunbûlden de böyle rivayet olunmuştur. Bunda sebep, zikrolunduğu üzere vahiy gecirgeyip de bu Sûre nâzil olunca Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem bunu tasdikan «Allahü ekber» demiştir **اه** . Kıraetten Zübdetül'irfanda şöyle tenbih eder. Ma'lûmunuz olsun ki Vedduhanın hâtimesinde ve ondan sonra Kur'anın

âhirine kadar her Sûrenin hâtimesinde tekbir sünnettir. Resûlullahın fi'linden sâbittir. Binaenaleyh her

Sûrenin âhirinde «Allahü ekber» deyiniz. «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ» i hatmettiğinizde de

tekbir alınız, sonra Fatihatülkitabî ve Bekarenin evvelini müflihuna kadar okuyunuz. Sonra hatim duâsı

ediniz, buna «halli mürtehil» denilir. Bunların hepsinde hadîsler vardır. Meşhurdur. Bununla beraber

hâmişinde de şu tenbihi yapar. Şu da ma'lûm olsun ki tekbir

Sh:»5908

kurradan hiç birisince lâzım değildir. Çünkü Kur'andan değildir. Ebülfethi fârisî demiştir ki: Her hatm eden

için onu yapmak lâbüddür demeyiz. Lâkin her kim yaparsa güzeldir, cemîldir, her kim de yapmazsa ona

hârec yoktur, o sünnettir, çünkü Bezzînin Şâfiîden nakli şöyledir: Bana dedi ki: Tekbiri terk edersen

Resûlullahın sünnetlerinden birisini terk etmiş olursun, İbni Abbas da Ubeyden rivayet etmiştir: Peygamber

sallâllahü aleyhi vesellem «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ» i okuduğunda Fatihayı da «

اهـ» كذا فى سراج القارىء «مفلحون» a kadar okudu, «نيسابورين داهى تاسريه

ettiği vechile tekbirin lâfzında ba'zıları yalnız «Allahü ekber» ile iktifa eder. Diğerleri tehlîl ile beraber «

وَلِلَّهِ الْحَمْدُ» der «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ»

de vardır.

Vahyin inkıtı tehlükesi gibi bir keder sırasında bir duha parlıtıyla gelen ve hüzün gecesini sükûna irdirerek rabbinin devamı inayeti ile Âhiretin olâdan daha hayırlı olduğunu ve ilerideki atanın büyüklüğüyle gayei rızaya irileceğini tebşir eden ve hayatı Muhammedînin evveliyle âhirini mukayese ederek binnetice yetîme şefekat ve maddî ve ma'nevî muhtaclara merhamet hislerini uyandırarak nihayetinde tam bir iyman ve inşirah ile tâhdisi ni'mete şıtab ederek «Allahü ekber» diye bir tekbir almanın ne güzel bir imtisal, ne hoş bir i'lânı inşirah, ne büyük bir hissi şükrân ifade ettiğini ve bu hissi şükranın ilâ nihaye yenilene yenilene devam etmesi de nasıl arzuya şayan bulunduğunu duymamak kabil değildir. Fakat bu tekbirin bu Sûreler âhirinde Kur'andan bir cüz olduğu zannı verilmemek ve farz olarak değil de o zevk ve ma'nayı duyanların duygularına müfevvaz bulunduğu anlatılmak için kiraetlerde tevâtür ile nakledilmemiş ve terki caiz olmak üzere Resûlullahın fi'li ve bir tarik ile emri olmak üzere hususî surette rivayet edilmiştir. Ki bunun hasılı mendub ve müstehabb olarak teamül olmuş bulunmasıdır.

Sh:»5909

Elyevm teamül de böyledir. Ekseriya Allahü ekber denilir, çok vakıt da «

اللَّهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ » denilir. Bu

bahsın tafsîli için Cezerînin Neşri kebîrine muracaat oluna.

Şimdi hüznleri açan bu ferah ve inşirah üzerine artık Dünyada hiç bir zahmet ve zorluk kalmadı

zanniyle atâlete düşülmemek, ancak her zorluğun yanında kolaylıklar bulunduğunu bilerek tahdîsi ni'met

için daha ziyade çalışmak, hem yalnız ni'meti görmekle kalmayıp zati mün'ime nasbı nazar etmek ve bütün

rağbetini ona tevcih ederek ona doğru gitmek için çalışmak lüzumu anlatılmak üzere de bu Sûreyi bervechi

âfî İnşirah Sûresi ta'kıyb etmiştir.